

DELİ DUMRUL BOYU*

Evren Gül

“İkimiz de ölümün gerçeği karşısında kalakalmıştık. Aynı silahsızlıkla kalakalmıştık.

O öleceğini ben öldüreceğimi zannediyorduk.

O şimdi hala öleceğini düşünürken, bense artık onu öldüremeyeceğimi biliyordum.

Aramızdaki zaman farkı, her zaman olduğu gibi bir varoluş sırrı sanki titreşip duruyor aramızda.

Bilmediğimiz bir terazinin dengesinde yeniden var oluyor ya da yok oluyorduk.”

Murathan Mungan, *Yedi Kapılı Kırk Oda, Dumrul ile Azrail*, s:49.

Deli Dumrul Boyu bireysel boyutta ele alındığında her ölümlünün yaşaması gereken bir karşılaşma ve sarsıntının öyküsüdür. Bireyin varoluşa, öznel gerçekliğin dış gerçekliğe, bireysel erkin evrensel düzene çarptığı; yeni bir iç-dış örgütlenme ve ilişkiler düzenlemesi gereğinin ortaya çıktığı bir karşılaşmadır. Ayrıca Deli Dumrul miti insan yaşamının evreleri açısından bir dönüm noktasına işaret ettiği gibi, tarihsel açıdan değerlendirildiğinde Türklerin İslamiyet'e geçiş evresinde önemli bir dönemeci işaret eder. Bizler, bugünün Anadolu coğrafyasında yaşayan insanlar olarak Deli Dumrul tipolojisinin şahsında, İslamiyet'in zorlayıcı gücüyle karşılaşan, Animist-Şamanist eski Türk topluluklarının yaşadığı sancılı/coşkulu geçiş sürecinin kahramanları olan atalarımızı ve kendimizi buluyoruz. M. Bilgin Saydam, “Deli Dumrul'un Bilinci” isimli eserinde insandaki bu mitsel karşılığa şöyle değinmektedir:

“Unutmamak gerekir ki bir mit yaşayan bir nesnedir ve her bireyin içinde katıksız yer alır. Eğer onun içinizde örülüp biçimlendiğini fark edebilirsiniz, mitin katıksız ve gerçek özünü elde edebilirsiniz. Herhangi bir mitten alabileceğiniz en değerli ürün, onun psikolojik yapınız çerçevesinde ne denli canlı olduğunu görme olanağıdır.”¹

Çünkü insan, mitlerin yaratıcısı olmaklığıyla mitojeniktir. Mitlerin nesnesi olmaklığıyla da mitolojiktir. Günümüzde her ne kadar mitleri kuşatan fantastik öğelerin geçerliliği yoksa da medeniyetin evrimi bu sembolizmadan ayrı değildir. Mitojenik oluş insanın benlik bilincinin çalışma ve gelişme süreçlerinde gelişir ve yetkinlik kazanır. İnsan her zaman mitolojik/mitojeniktir; hep de öyle kalacaktır. Hillman'nın dediği gibi: *“Mitoloji antik zamanların psikolojisi, psikoloji ise modern zamanların mitolojisidir.”*

Şamanizm ve Türkler

Daha öncede bahsettiğimiz gibi Deli Dumrul miti Animist-Şamanist dünya ile Müslümanlık arasında geçiş kavşağında bulunmaktadır. Bu yüzden öykü, her iki gelenekten de izler taşır. İslam ordularının Türklerle karşılaşmaları ilk defa, Kafkasya üzerinden Hazarlarla, Horasan

* Bu yazının ilk bölümü Düşün-ü-Yorum bülteni Nisan-Mayıs 2015 58. sayısında yayınlanmıştır.

<http://www.anadoluydinlanma.org/Bulten/58-Dusunuyorum-Nisan-Mayis-2015.pdf>

1 M. Bilgin Saydam, *Deli Dumrul'un Bilinci*, s: 10.

üzerinden ise Sasanilerle veya Göktürlere bağlı Badgis, Toharistan ve Dihistan beylikleriyle oldu. Bu sırada Hazar Denizi'yle Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırları dolduran Türk boylarının hepsi Şamanist'ti. Bu boylar Göktürk kültürü tesiri altında yaşayan boylardı. Kafkaslardan gelen İslam ordusu, Hazar iktidarını olmasa da ordusunu etkilemeyi başardılar. Böylece İslamiyet, Kafkaslar üzerinden Hazar- Kıpçak bozkırlarına kadar uzanmış oldu. Özbek Han (1313-1340) zamanında ise tam olarak yerleşti.

“Bugün dünya yüzündeki Türklerin yüzde doksanı Müslümandır. Fakat Türklerin hepsi aynı tarihte Müslümanlığı kabul etmiş değillerdir; aynı kavim olan Oğuzların bile İslamlaşması iki asır boyunca devam etmiştir. Kıpçak bozkırlarının İslamlaşması X. yüzyılın başlarına kadar sürmüştür. Böylece bir müddet önce Müslüman olmuş uluslarla sonradan Müslüman olan Şamanistlerin katılmaları bir sürü Şamanizm unsurlarının canlanmasına sebep olmuştur. Hicret'in ilk yüzyılında İslamlaşan Maverünnehir'de ve Horasan'da yerleşen Türkler kendilerinden ayrılıp bozkırlarda kalan soydaşlarını “iyi Müslüman” saymamışlar, hatta “müşrik” demek cesaretini göstermişlerdir.”²

Genellikle Müslüman Türklerde Altay Şamanlığının gelenekleri yüzyıllar boyunca unutulmamıştır. Bu gelenekler Selçuk Oğuzları ile Dede Korkut hikâyelerinde kendilerini duyurmuştur, bunlar şu şekilde özetlenebilir:

“Matem töreninde ölünün bindiği atın kuyruğunu keserek kurban etmek, aygır kesip “aş” vermek, kurban adağı nezir edenin çevresinde dolaştırmak, ağacı kutlu saymak vb. Bu, Oğuzların torunları olan bugünkü Anadolu Türklerinde de eski inanç ve geleneklerin derin izlerine rastlanmaktadır. Folklorcularımızca tespit edilen alkarısı (albastı) efsanesi, uzun ömürlü olması için çocuklara Yaşar, Durmuş, Satılmış, Satı gibi adlar vermek, türbelere ve kutlu ağaçlara, çalılara paçavra parçaları bağlamak, hastalık dolayısıyla çocuğun adını özel bir törenle değiştirmek, kötü ruhlardan korunmak için “iyi saatte olsunlar” demek gibi âdetler bu cümledendir.”

Şamanizm konusuna tekrardan ve biraz daha derinlemesine bakacak olursak; Orta Asya'nın avcılık ve hayvancılıkla geçinen göçebe toplumlarında, doğa ve doğa-üstüyle kurdukları ilişkileri toplumun yararına kullanma yetki ve yetisine sahip, özellikle de ruhsal, bedensel hastalıkların tedavisi, tören ve ayinlerin yönetimi ve büyü konularında uzmanlaşmış kişiler için “şaman” terimi kullanılmaktadır.

Şamanların ait oldukları toplulukta çok yönlü işlevleri vardır. Onlar din adamı, hekim, falcı, büyücü, ozan, müzisyen, dansçı, oyuncu ve politikacıdır. Şaman, korkulan ve saygı duyulan bir kişiliktir. Büyüsel animistik dünya görüşünü paylaşan topluluk üyelerine doğumdan ölüme dek, hatta ölüm ötesi için de kozmik bütünsellik çerçevesinde yol gösterir, yardım ederler. Günlük gerçekliğin somut dünyasıyla, Tengri ile/cinler/ruhlr/ölüler dünyası arasında bağlantı sağlar; doğaüstü güçlere sözlerini geçirirler. Şaman, bir dinin uygulayıcısı değil, kendi başına hareket eden yalnız bir adamdır. Türk kültürünün önde gelen bu figürü hakkındaki diğer tespitler de şu şekildedir:

² Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s: 206.

“Türk Destanları, ağızdan ağıza aktarılarak yüzyıllar boyu varlıklarını koruduktan sonra her biri farklı yüzyıllarda yazıya geçirilmiştir. Birden çok ulusun dinine, töresine ve değerlerine ilişkin sayısız öğeyi içeren ve ulusal kahramanlık maceralarının manzum öyküleri olan bu destanlar, bu ulusların tarihten önceki dönemlerinden veya tarihlerinin kuruluşu yıllarında başlar ve bazen de belli bir tarihi dönem boyunca devam eder. İslamiyet’ten önceki Türk ozanlarının toplum içindeki yerleri ve görevleri, İslamiyet’ten sonraki zamanlarda saz şairlerinde ve bu arada Dede Korkut’un kişiliğinde İslami bir renk alarak devam etmiştir. Bu savı İslamiyet öncesi Türk şairleri konusunda yazılmış olan aşağıdaki ifadelerle karşılaştırmak uygun olur: En eski Türk şairleri; Tonguzlar’ın “şaman”, Altay Türklerinin “kam”, Yakutların “oyun”, Kırgızların “baskı”, Oğuzların “ozan” dedikleri “sahir-şair” lerdir. “Sihirbazlık, rakkasılık, musikişinaslık, hekimlik, şairlik” gibi birçok evsafi (vasıfları) kendilerinde cem eden bu adamların, halk üzerinde etkisi büyük ehemmiyetleri vardı. (...) Eski Türk ordularında hükümdarların yanında mutlaka “ozan”lar bulunuyor, onların “kopuz”larıyla çaldıkları ve terennüm ettikleri şiirler bütün bir milletin zevkini okşuyordu.”³

İslamiyet öncesi Türk inancında bir mitos evreni hâkimdir. Kamların (Şaman) tanrılar ve ruhlar hakkındaki tasavvurları okudukları dua ve ilâhilerden anlaşılmaktadır. Fakat bu ilâhi ve duaları tespit etmek güç oluyordu, çünkü kam okuduktan sonra söylediğini unutuyordu. Bunlar istiğrak halinde okunduğu için daha sonra haliyle unutuluyordu. Bununla beraber Şamanizm panteonu hakkındaki bütün bilgiler parça parça tespit edilen bu ilâhilerden oluşmaktadır. Hikâye, masal ve destanlarda adı geçen ve tasvir edilen bütün tanrılar kuvvetli, fani kahramanlardan çok farklı gözükmezler. Deli Dumrul’un Bilinci isimli eserde ise konu şu şekilde aktarılmıştır:

“Evren’in yaratıcısı olan Han Ülgen yaratılış mitlerinde oynadığı birincil rolden sonra kendini göğe çekmiş ve insanoğlunu yeryüzünde Ana Tanrıça’nın temsilcileri olan doğa güçleri ile baş başa bırakmıştı. Yukarıda çok uzakta, Mavi Gökte, eril ilkenin taşıyıcısı Gök Tanrı; aşağıda, çok yakında, insanoğluluyla iç içe Ana Tanrıça’nın temsilcisi “Yağız Yer” (dişil ilke) ve onunla birlikte, “Han Ülgen”in karşıtı karanlık yeraltının ve ölümün hâkimi, kötü ruh “Han Erlik”. İnsanoğlu yeryüzünde, bu iyi ve kötü güçlerin arasında kalmıştı. Han Ülgen gökteki makamını hiç terk etmez, yarattıklarıyla da pek seyrek ilgilenirdi; yeryüzündeki olayların seyrini uzaktan izlerdi. İnsanlarda çok özel durumlarda, o da Ak-kamlar üzerinden ilişki kurardı. Ancak bu unutmama tek taraflı değildi. Han Ülgen’e atfedilmiş törenler ve kurbanlar, diğer doğaüstü güçlere yapılanlara göre çok seyrekti. Bunun bir nedeni de, öyle ya da böyle kurban olsun olmasın, Han Ülgen’in çok iyi cömert ve bağışlayıcı olmasıydı. Han Ülgen, her şeyin, yerin ve göğün mutlak hâkimi (tek) “Tanrı” değildi; eski Türklerin kalabalık panteonundaki sayısız “tengri” den –en önemlisi olsa da– yalnızca biriydi. Yeryüzündeki gündelik kargaşadan uzak, ışık ülkesi mavi göğün sakiniydi”⁴

Eski Türk mitlerinde yaşam doğanın, yani Ana Tanrıça’nın kucağında idi. Bozkır’ın sert ama bir o kadar da merhametli koşulları göçebe Türkleri saygıya zorluyordu. Çünkü onun kucağında yaşıyor ve ona bağımlıydı. Cömert ve bağışlayıcı Han Ülgen yardıma gelemeyecek kadar uzaktaydı; belli bir kararı olmayan doğa ise çok yakında. Türkler göçebe yaşamlarından dolayı

³ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/31/271.pdf>

⁴ M. Bilgin Saydam, a.g.k, s: 90-91.

kalıcı bir kültür oluşturmuyorlardı. Doğaya olan bağımlılığı azaltmak ve teknoloji geliştirmek mümkün olmuyordu. Koşullar zorlaştığında gereksinimleri başka bir yerde aranmak üzere göç ediliyordu. Çünkü Doğa Ana her yerdedi ve önemli olan “gerçek” doyurucu ve “koruyucu” olanını bulabilmekti.

“Doğa gibi Ana Tanrıça da bütün bir kimlik göstermiyordu. Gerçi Altay inancının sudan çıkan ve suda yaşayan, bütün tanrılardan önce var olan, yaratıcı olan veya yaratıcılık ilhamı veren “Ak İne”si ilk bütünlüğü göstermesi açısından önemlidir ve Han Ülgen’den de önce var olması nedeniyle yaratıcılık vasfını ondan almaktadır. Ancak bu “Ana Tanrıça”dan yalnızca yaratılış mitinde söz edilmektedir. Daha sonrasına ait bir işlevselliği yoktur. Gerçek anlamıyla “Ana Tanrıça”dır; kendisiyle her şeyi kapsayan bütün olarak kurulan ilişkide onunla birlikte varoluşun hissedilmesi dışında ayrıntılı tanımlanması mümkün değildir. Peçesini kaldırmak hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. İyi ve kötünün öncesinde, ötesindedir. Zira tüm tanımlama, adlandırma, anlamlandırma çabaları, öncesinde kendisini, her şeyi kapsayan bütünden soyutlayarak bilincin varlığını gerekli kılar.”⁵

Bilincin eril bir ilke olarak doğuşu ise Han Ülgen’in yaratıcılık işlevinin başlamasıyla söz konusu olur. Ana Tanrıça suyun içinde ayrılma imkânı vermemektedir. Suyun dışında ise Toprak Ana ile karşılaşılır. Fakat burada doğa unsurları henüz ayrışmamıştır ve bunlar karşısında yürüyebilen ve kavrayabilen bir bilinç söz konusudur. Üzerinde durulabilecek bir yer bulunmuştur; sürüklenmeye karşı bir direnç oluşabilmektedir. İnsanoğlu doğa ile baş başa kaldığında zorunlu olarak saygı duymuş ve korkmuştur.

“Ana Tanrıça (Ak İne-Yağız Yer) nitelik ve niceliğin bölünmesi yoluyla oluşan çok sayıda tanrı, tanrıça ve ruh arasında, temsil ettikleri güçlere göre, av ve besi hayvanlarının, bitkilerin, ateşin, dağların, ormanın vb. hamilelerin, çocukların, lohusaların, evin, ocağın koruyucuları ayırt edilebilir. Eril öğeler –tinsel boyuttakinden farklı olarak– henüz Doğa Ana’dan (doğurucu dişil öğeden) ayrılmamış, ayrışmamıştır. Bu nedenle doğa öğelerinin her iki cinsiyetten güçlere atfedilmesi şaşırtmamalıdır. Erilin dişilden tam ayrışması tinsel gücün ortaya çıkması ile tinin doğadan ayrışmasıyla mümkün olacaktır. Söz konusu olan, babacıl eylemlilik ilkesinin ağırlık kazanmasıdır. Bunun için gerekli olan yani topraktan tam anlamıyla ayrıştırarak olan gücün temsilcisi, salt tinden oluşan soyut eril ilke hem çok uzaktır (Mavi Gök-Gök Tengri) hem de henüz Doğa Ana, yani Ana Tanrıça’ya karşı kutup oluşturacak denli güçlü ve bilge değildir. Yaratılış miti asıl güçlü ve terbiye olanın Ak İne olduğunu göstermektedir. Han Ülgen, yaratıcı güç olarak görünse de, aslında Ak İne’nin buyruğunu uygular durumdadır. Kutsal “söz” Ak İne’nin denetimindedir. Tarihin (bilinç[lenme] sürecinin) ileri dönemlerinde Ak İne imgesi belirsizleşecek, silinecek ve tüm yaratıcılık atfı yerden göğe, Gök Tanrı’ya kayacaktır. Ancak yaratılış sonrası insanoğlunun günlük yaşamda “birebir ilişki içinde olduğu güçler yine doğa güçleri, yani Ana Tanrıça ardılları olacaktır.”⁶

Tarihsel süreç göstermektedir ki Türkler, İslamiyet’e geçişin gerektirdiği bilinç sıçramasını uzun bir zamana yayamayacak kadar baskı altında kaldılar. Sonuçta, değişik nedenlerle kabullendikleri İslam uygulaması ise, bu bilinç sıçramasına yetişemeyecek kadar eski inanç ve değerler manzumesinin etkisinde kaldı. Köklü değişikliklerin zamana ve yavaş gelişime

5 M. Bilgin Saydam, a.g.k, s: 91.

6 M. Bilgin Saydam, a.g.k, s: 92-93.

ihtiyacı vardır. Bazı gerçeklerin özümsemesi ile bilinç dışı dinamiklerin değişimi uzun süreçlere ihtiyaç duyar. Köklü değişiklikler yavaş gelişir. Ara aşamalar mevcut değilse bilinç dışı dinamikler kendiliğindenlik kazanmış bir eylemliliğe katılamazlar.

“Kaşgarlı Mahmud, 11. yüzyılın en önemli eserlerinden Divan-ı Lügati’t Türk’te, İslamiyet’i seçmiş Türklerin eski inanç ve ritüellerini sürdürme konusundaki ısrarcılığını şiddetle eleştirir:

Yere batası kâfirler göğe Tengri derler... Büyük bir dağ, büyük bir ağaç gibi gözlerine ulu görünen her şeye Tengri derler. Bunların sapıklıklarından Allah’a sığınırız.”⁷

Bugün hâlâ Orta Anadolu ve Orta Asya kırsalında ve Balkanlar’da, Pagan döneme ait bazı ritüel ve inançların İslamiyet’e uyarlanmış olarak devam ettiğini görürüz. Anadolu Aleviliğinde ise İslam-dışı heteredoks bir tablo ortaya çıkmıştır. Bu geleneğin değerler sisteminde şamanistik âdet ve ritüellerin kalıntıları gözlemlenmiştir.

Sosyal bilimciler Alevi dedeleri ve Bektaşî babalarında şamanların haleflerini, adak ağaçlarında, su başlarında ve çoğu türbede ise kutsal “yir-sub” (doğa ruhları)ruhlarını tespit ettiklerini iddia etmektedirler.

Tekrardan Deli Dumrul’un kişiliğinde eski ve yeni çatışmasına döndüğümüzde anacıl-doğa bağımlı göçebe Türkler için İslamlaşma; uzak, insana ilgisiz Gök Tanrı’nın insana yaklaşması, düzen ve kurallarının yeryüzüne inmesi anlamını taşıyordu:

“Yemin olsun ki, insanı biz yarattık. Nefsinin ona neler fısıldadığını da biz biliriz. Biz ona, şah damarından daha yakınız.” (Kur’an-ı Kerim mealî, Kaf suresi:50/16-Türkçe çeviri: Y.N. Öztürk)

“Ancak “Allah” Ülgen değildi; gökyüzünde, yeryüzünde, yeraltında her şeyin hâkimiydi. Ve insandan iman ve itaat talep ediyordu. Kesin çizgilerle çizilmiş bir kurallar ve yasaklar manzumesine uyulmasını istiyordu.”⁸

İslam Amentüsü içinde “hayr ve şer” Allah’tan gelmekteydi. Yani yaşamı çoğul güç odaklarına bölen felsefe geçerliliğini yitirmişti. Yeni düzen için bazı değerlerin kurban edilmesi gerekiyordu. Böylece bütün Pagan sistem geçerliliğini yitirmeye başlamıştı. Uyum süreci anacıl dinamikli kan bağının önemli olduğu animistik Türk ruhundan, tinsel ruhun öne çıktığı Müslüman Türk ruhuna geçişi öngörüyordu.

“Deli Dumrul öyküde hem oğul hem eş hem de babadır. Ana-babanın özerk birimler olarak ayrışmadığı erken dönemde “el bebek/gül bebek” hoş tutulan Dumrul, daha sonra dış gerçeklikle yoğun ilişkiye girdiği geçiş evresinde ayrışmamış ana-babanın birlikte temsil ettiği dişil ilkenin delegasyonuna paralel narsistik bir şişirme içine girmiştir. Bu şişirmeyi, hem dünyayı fethetmeye çıkan çocuğun hem dış gerçeklik karşısında güçsüz (kurumuş çay yatağı), ana- baba ortak kişiliğinin, yansıtımlı özdeşim ile Dumrul’da canlandırdıkları büyülenmeci, tüm güçlü fanteziler şeklinde değerlendirebiliriz. Ancak Dumrul’un karşılaştığı dış gerçeklik, ana kucağında edindiği deneyime yabancıdır: Şefkat ve ilgi yerine kurallar ve düzen; hoş

⁷ M. Bilgin Saydam, a.g.k, s: 165.

⁸ M. Bilgin Saydam, a.g.k, s.169.

görülme ve pohpohlanma yerine itaat buyruğu geçmiştir. Dış dünya salt kendi eylemliliğini yayması için kendisine sunulan bir boşluk değildir.”⁹

Dumrul, büyüklenmeci tavrıyla sınırlı gücünü abartarak ve mutlaklaştırarak yaptırımlarını zorlar. Böylece “Aliyy” (Yüceliğin kaynağı ve sahibi; ulu), “Azim” (Ululuğun kaynağı ve sahibi), “Aziz” (Kudret ve onurun kaynağı ve sahibi), “Bari” (Var eden, varoluşu kotarıp yöneten), “Kayyum” (Kudretin kaynağı, kudretiyle her şeyi kıvamında tutan), “Vahid” (Sıfatlarında, özelliklerinde tek ve biricik olan. Kullarının, ibadet ve yönelişlerinde kendisine herhangi bir varlığı eş ve aracı tutmamalarını isteyen) olan Tanrı’nın; “Cebbar” (Yapılmasına karar verdiği şeyi, dilediğine zorla yaptıran), “Galip” (Her hal ve şartta galip gelen), “Kahir” (Yarattıkları üzerinde hüküm ve egemenlik kuran. Dilediğinde kahr ve baskıyla sindiren), “Kadir” (Gücü her şeyde hissedilen), “Kahhar” (Gerçeği örtüp, buyruklarına karşı çıkan inkârcıları kahrı altında ezen), “Müheymin” (Hükmü altında tutan. Yarattıklarının, kendisi tarafından belirlenen ölçülere uygunluğunu denetleyen), “Mütekebbir” (Kibre, böbürlenmeye sapanları hizaya getiren) yüzüyle tanışır.

Dumrul kurtulmuştur; ancak bu eşinin sayesinde ve uğradığı bozgunun sonucunda olmuştur. Keremi çok kadir Tanrı, insanlığını (kulluğunu) anımsatmış ancak “Afuvv” (Affeden, hataları, günahları bağışlayan), “Gaffar” (Dilediğinden günahları beklenmedik şekilde affeden), “Muhyi” (Yaratan, hayat veren. Ölüleri diriltten), “Rahim” (Rahmet ve merhameti sınırsız olan), “Rahman” (Rahmeti sonsuz olan. Kendisine inanan, inanmayan herkese rahmet ve merhametinin tüm nimetlerini ayırım yapmadan sunan), “Rauf” (Acıma, şefkat ve esirgemesi sınırsız olan), “Şakir” (Şükredenleri duyup ödüllendiren. Kendisine şükredenlere teşekkür eden), “Tevbab” (Tövbeleri çok kabul eden. Tövbe nasip eden. Kendisine yönelenlerin bu yönelişlerini karşılıksız bırakmayan), “Vahhab” (Bağışı sınırsız olan. Sürekli ve sınırsız biçimde bağışta bulunan) sıfatlarıyla kendilerini Allah’ın iradesine teslim edenlere yeniden hayat bahşedilmiştir.

Bu noktada şu konuya çok kısaca değinmekte fayda var. Dumrul’un ana-babası ve nişanlısından canlarını istemesi yani can yerine can verme, grup kimliğinin ve kan birliğinin kurulmuş olduğu topluluklara özgü bir âdettir ve bireysellik öncesindeki dönemlere aittir.

Devam edecek olursak, iyiyi ve kötüyü bu sıfatlarla algılayan bilinçtir. Bilinçsiz doğa için iyi-kötü ayrımı yoktur. Zaten doğanın bireysel bilinci koruma gibi bir kaygısı da yoktur. Bilinç için “iyi” olan, varlığını sürdürme, varoluşunu açacak imkânlarla ulaşabilme, yani yaşamdır. “Kötü” olan ise çözülme, varlığının tükenmesi, tıkanması, yani ölümdür. İslam, diğer hiçbir dinde olmadığı kadar yaşamı ve ölümü tek kaynağa bağlamaktadır: “Halik-i Mutlak” olan Allah’tır. Hayır ve şer O’dan gelir; yaratıcı da O’dur, yok edici de:

“Sizi biz yarattık, biz. Tasdik etseydiniz olmaz mıydı? (56/57). Ölümü aramızda biz takdir ettik. Biz önüne geçilecekler değiliz.” (56/60)(Kur’an-ı Kerim meali; Vakıa Suresi)

“Bunu anlamak çok Tanrılı iyiler-kötüler karmaşasında yaşayan animist zihin için zorlu bir görevdir. Dumrul’un yaşamın hâkiminin, aynı zamanda ölümün de hâkimi olduğunu anlaması –pek derinlemesine– olmasa da gerçekleşmiştir.”¹⁰

⁹ M. Bilgin Saydam, a.g.k, s: 182.

Konuya biraz daha güncel bir perspektifle baktığımızda Deli Dumrul'un şahsında, siyasi kabadayılıkları da içerir şekilde, medyada da filmler ve diziler aracılığıyla sıkça karşımıza çıkan cesur, mert, babayiğit, devletine, atasına, büyüklerine saygılı, fakat bunun yanında haracını da alan; raconuyla kanun koyucu rolünü üstlenebilen, hatta yaşamını yitiren genç bir yiğit için Azrail'le bile savaşmayı göze alabilen bu tiplere için İslam'la karşılaşma tam bir şoktur. Çünkü İslam kanun ve düzendir. Allah'ın kanunları geçerlidir. Artık söz konusu olan böbürlenme, yiğitlenme değil; kulluk, itaat ve tevazudur.

Dumrul'un açmazı

Peki, Dumrul neden tinselliğe tam anlamıyla geçememiştir? Burada dünyeviliğin ötesinde bir de "uhrevilik" söz konusudur. Saffet Murat Tura'nın "Şeyh ve Arzu" isimli kitabında "Deli Dumrul ve Dünyeviliğin Ötesi" isimli incelemesinde konu, başlığın da anlaşılacağı gibi dünyeviliğin ötesinde tartışılmaktadır. Nedir o dünyeviliğin ötesi? İslam öncesi Şamanist ve pagan Türkler tamamen göçebe, talancı bir yaşam sürüyorlardı. Ruhani kişilikler olan şamanlar ise tanrılarla sadece dünyevi sorunları halletmek amacıyla ilişkiye giriyorlardı. Bunlar: hastalıkları iyileştirmek, kurbanlar ve adaklarla istek ve ihtiyaçları dile getirmek gibiydi. Fakat İslam'da öne çıkan, kendi başına uhrevi olandı. Bu konu ile ilgili olarak Tura şöyle devam etmektedir:

*"Dumrul'un (Tarihsel olarak İslamlaşan Türklerin) dünyeviliği aşip uhrevileşme yolunda gerçek ve temel bir aşamayı kısa yoldan geçmek zorunda kaldığını düşünüyorum. Bu ara aşama şüphe ve ruhsal inanma güçlüğü'nün "derinlemesine çalışması" sürecidir. Gerçek anlamda dünyevilik ötesine geçme, inanıverme ile olup bitecek bir şey değildir. Uhrevileşme bir süreçtir; inanma veya inanmama süreci, inanma veya inanmama çabasıdır. Ama Dumrul, Azrail (ve tarihsel olarak Türkler, Arap kılıcı) korkusuyla İslamlaştığı için İslam derinlemesine bir iç yaşantının, vicdani bir hakikat arayışının sancılarını taşıyan bir olgunlaşma sürecinin sonunda gelmemiştir."*¹¹

Diğer yandan Dumrul, ölümlerle karşılaşmasına rağmen mevcudiyetinin anlamını keşfedememektedir; bunu anlamlandıramamıştır. Dünyeviliğinin içerisinde bir yanılsama ile akıp gitmektedir. Başına gelenlerdeki "daveti" de görememektedir. Bu yüzden onun kendini hakikatten mahrum hissedip de vicdani bir arayışa girdiği hiçbir anını, hiçbir doğruyu yapma çabasını da görememekteyiz.

Eğer hakikat bilinseydi bununla sınırlı olacaktık ve vicdani bir arayışa gerek kalmayacaktı. İmam Ali'nin savaşta iken suratına tüküren bir askeri, meselenin kişiselleşmesi "çekincesiyle" öldürmemesinin altında bu neden yatmaktadır. İnsan mevcudiyetiyle olan birlikteliği bakımından dünyevidir ve gündeliktir ama hakikati bilmemekle ve buna vicdani bir arayış getirmekle de ahlâki ve bu yönüyle de uhrevidir.

"Dumrul'un İslamlaşması Azrail korkusuna dayandığı ölçüde vicdani (hakikat arayışı) ketlenmiş, dolayısıyla dünyeviliği aşmayı başaramamıştır. Bir kez daha tekrarlayayım: Eğer Saydam'ın tezi doğruysa, "Deli Dumrul Boyu" gerçekten de Türklerin İslamlaşmasını temsil ediyorsa, bu sonucun Türklerin İslam'ı yaşayışıyla ilgili sonuçları olması gerekir. Saydam'ın

¹⁰ M. Bilgin Saydam, a.g.k, s:184.

¹¹ Saffet Murat Tura, Şeyh ve Arzu, s: 89.

kısaca belirttiği gibi bu “boy” da Azrail’in Arapları simgelemesi kuvvetle muhtemeldir. Kılıç zoruyla gelen bir din, doğası gereği dinin kendinde taşıdığı, vicdanı şeyleştiren öğeleri ne şekilde etkiler? İşte Bilgin Saydam’ın günümüz Türk İslamı’na ilişkin saptamalarını bir de bu gözle okumak gibi bir ödev duruyor önümüzde.”¹²

Dumrul Tanrı’ya itaat etmiştir, ama onu anlamamıştır. Böylece mantıken kendi gibi büyükmeci, rakip, haddini bildirici, intikamcı ve kendine karşı çıkan ezen tiran bir tanrıyı görmekteyiz. Tabii bu çıkarımlar hikâyenin yapısı ve sonucuna göre söz konusudur, çünkü yukarıda da değinildiği gibi İslamiyet’te Allah’ın birbirini dengeleyen sıfatları vardır. Ama hikâyenin kaderini “celâli” sıfatların müdahalesi belirlemiştir. Saffet Murat Tura’nın incelemesinde, evrensel niteliği açısından ölümle karşılaşmak bir kimlik sorununun ötesinde bir “ne”lik sorununu gündeme getirecek güçtedir. Bu yüzden “mahiyet” sorunu bu hikâyede bir türlü geçerlilik kazanamamıştır ve Dumrul, bireyleşme yönünde esaslı bir adım atamamıştır. Bu yüzden yaşadığı kayıplar onu motive edeceğine yenilgiye dönüşmüştür. Murathan Mungan’ın özgün bir yorum getirdiği “Dumrul ile Azrail” öyküsünde “mahiyet” sorunu –vazgeçmenin özgürlüğü– üzerinden, “kendini kazmak” ile sezdirilmiştir ve şöyle söylenmektedir:

“Babalarıyla yenişmeye tutulmuş bütün oğul hayatları çıkmazdır. Kayıplara yazgılıdır. Dumrul bunu bilmiyor. Bilmeyi seçmemiş belki de anlamayı, üstesinden gelmeyi babasından ve diğerlerinden caymayı? Hayır, hiçbirini! Babası gibi kalmakta ısrarlı hiçbir oğul bunu göremez. Bir zamanlar babasında karşı çıktığı her şeyi, için için kendinin kuşattığını görmeden yürürler kendi hayatları sandıkları babalarının çıkmazlarına.

Daha çok genç, yalnızlığın çeşitlerini bilmiyor. Vazgeçmenin gücünü bilmiyor. Yalnızlığın dünyada en zor göze alınır şeylerden biri olduğunu bilmiyor. Asıl o zaman insan olduğunu bilmiyor. Toy bir dağ o. Kendini kazmak yerine başkalarının üzerine yürümüş bunca yıl. Şimdi babasını ilk kez görüyor. Yepyeni gözlerle ilk kez görüyor.”¹³

Bütün bu alıntılarının ortak noktası yalnızca “mahiyet” sorununun özneleştirici olmasıdır. Dumrul da, bağlı bulunduğu boy da, ezici tanrısı da Tura’nın deyimiyle “aşkın bir mahiyet sorununu” derinlemesine ele almamaktadır. Fakat yalnızca “mahiyet” içeriği özneleştirici bir süreci vaat etmektedir. Varlığın karşısında şaşkınlık duymayan kendileşmemektedir. İnsan ancak aşkın evrensel merakları sayesinde kendini kazanmaktadır.

Anadolu topraklarında bu bocalamanın ara çözümü Pir Sultan Abdal, Mevlana Celaleddin Rumi, Hacı Bektaş-ı Veli, Hacı Bayram-ı Veli ve Yunus Emre gibi önderlerle gelişecektir.

¹² Saffet Murat Tura, a.g.k, s:105.

¹³ Murathan Mungan, Dumrul ile Azrail, s: 36.

Kaynakça:

- Mircea Eliade, *Şamanizm*, İmge Kitabevi
- Murathan Mungan, *Yedi Kapılı Kırk Oda*, Metis Yayınları
- Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu
- Edith Hamilton, *Mitologya*, Varlık Yayınları
- Engin Geçtan, *İnsan Olmak*, Metis Yayınları
- Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yayınları
- M. Bigin Saydam, *Deli Dumrul'un Bilinci*, Metis Yayınları
- Saffet Murat Tura, *Şeyh ve Arzu*, Metis Yayınları
- Erdoğan Aydın, *Nasıl Müslüman Olduk?*, Literatür Yayıncılık / Erdoğan Aydın Kitaplığı Dizisi

